

УДК 33:004.738.5]:34.06(477)](075.8)
**ВИКЛИКИ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПРИВАТНОГО
ПРАВА ТА ЙОГО МЕТОДОЛОГІЇ**

Олександр КРУПЧАН

доктор юридичних наук, професор, дійсний
член (академік) НАПрН України, директор

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0002-3701-5658>

Юрій БУРИЛО

доктор юридичних наук, доцент, провідний
науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0001-8743-7739>

Розвиток суспільства у майбутньому значною мірою спиратиметься на штучний інтелект. Очевидно, що країни, які зможуть якнайшвидше опанувати технології штучного інтелекту, стануть технологічно і економічно найбільш потужними світовими лідерами і визначатимуть хід історії майбутніх десятиліть. Хоча про штучний інтелект поки що говорять переважно як про майбутнє явище, вже сьогодні ми маємо справу з першими проявами цього феномену у реальному житті.

Попри те, що на даний час ми маємо справу з так званим “слабким штучним інтелектом” і не повною мірою розуміємо всі потенційні можливості штучного інтелекту на більш високих стадіях його розвитку, вже можна побачити цілий ряд викликів, які стоять або невдовзі постануть перед людством, конкретними суспільством, державою і правом. До таких викликів найчастіше відносять недостатню прозорість та

UDC 33:004.738.5]:34.06(477)](075.8)
**ARTIFICIAL INTELLIGENCE
CHALLENGES FOR PRIVATE LAW
AND ITS METHODOLOGY**

Krupchan, Oleksandr D.

Doctor of Law Sciences, Professor, Full
Member (Academician) of the NALS of
Ukraine, Director

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

Yuriy BURYLO

Doctor of Law Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

The development of society in the future will largely rely on artificial intelligence. It is obvious that the countries that will be able to master the technologies of artificial intelligence as soon as possible will become technologically and economically the most powerful world leaders and will determine the course of history in the coming decades. Although artificial intelligence is still mostly talked about as the future, today we are already dealing with the first manifestations of this phenomenon in real life.

Despite the fact that we are currently dealing with the so-called "weak artificial intelligence" and do not fully understand all the potential possibilities of artificial intelligence at higher stages of its development, already today we can see a number of challenges that are or will soon be faced by humanity, specific society, state and law. Such challenges most often include insufficient transparency and controllability of artificial intelligence

контрольованість алгоритмів штучного інтелекту; вразливості кібер-безпеки; негативний вплив на ринок праці та працюючих; проблеми інтелектуальної власності; проблеми захисту персональних даних та приватності особи; відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом тощо.

З методологічної точки зору важливо виділити основні фактори, які впливатимуть на вибір оптимального варіанту вирішення піднятої проблеми. Такими факторами або щонайменше основними із них можна вважати співвідношення інтересів учасників приватно-правових відносин, так чи інакше причетних до розробки, впровадження та використання робото-технічних систем на основі штучного інтелекту, а також технічну готовність таких систем стати учасниками приватно-правових відносин. Якщо говорити про інтереси учасників приватно-правових відносин щодо штучного інтелекту, то у випадку розробників та операторів робото-технічних систем вони цілком зрозумілі і зводяться до бажання обмежити свою майнову відповідальність або перекласти її на когось іншого – на так званих “електронних осіб”.

З іншого боку інтереси користувачів таких систем полягають в тому, щоб насамперед запобігти шкоді від цих систем для життя, здоров'я та майна громадян, а у разі, якщо вона завдана – своєчасно отримати максимально можливу компенсацію.

Від того, як буде вирішена зазначена фундаментальна проблема залежать не тільки традиційні теоретичні уявлення про суб'єктів правовідносин, а й вирішення інших проблем, які мають переважно прикладне значення, зокрема врегулювання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану робото-технічними системами зі штучним інтелектом, особливості укладення та виконання договорів з залученням штучного інтелекту, належність прав інтелектуальної власності на результати творчості автономних систем штучного інтелекту та ін.

algorithms; cyber security vulnerabilities; negative impact on the labor market and employees; intellectual property problems; problems of personal data protection and personal privacy; liability for damage caused by artificial intelligence, etc.

From a methodological point of view, it is important to highlight the main factors that will influence the choice of the optimal solution to the problem. Such factors, or at least the main ones, can be considered to be the balance of interests of the participants in private legal relations, one way or another involved in the development, implementation and use of robotic systems based on artificial intelligence, as well as the technical readiness of such systems to become participants in private legal relations. If we talk about the interests of participants in private legal relations regarding artificial intelligence, then in the case of developers and operators of robotic systems, they are quite understandable and boil down to the desire to limit their property responsibility or transfer it to someone else - to the so-called "electronic persons".

On the other hand, the interests of the users of such systems are primarily to prevent damage from these systems to life, health and property citizens, and in case it is caused, to receive the maximum possible compensation in a timely manner.

Not only traditional theoretical ideas about the subjects of legal relations depend on how the specified fundamental problem will be solved, but also the solution of other problems that are mainly of applied importance, in particular the regulation of civil liability for damage caused by robotic systems with artificial intelligence, features of concluding and executing contracts with the participation of artificial intelligence, ownership of intellectual property rights to the creative results of autonomous artificial intelligence systems, etc.

Ключові слова: штучний інтелект, цивільні права, інтереси, шкода, компенсація, приватне право, методологія, правосуб'єктність, договори

Keywords: artificial intelligence, civil rights, interests, damage, compensation, private law, methodology, legal personality, contracts

Розвиток суспільства у майбутньому значною мірою спиратиметься на штучний інтелект. Від штучного інтелекту залежатимуть усі без виключення сфери суспільного життя – економіка, освіта, культура, соціальна сфера, оборона держави і національна безпека. За оцінками Глобального Інституту Маккінсі впровадження штучного інтелекту потенційно може збільшити світовий ВВП на 16% або на 13 трлн. доларів до 2030 року, щороку підвищуючи загальну продуктивність праці 1.2 % [1]. Очевидно, що країни, які зможуть якнайшвидше опанувати технології штучного інтелекту, стануть технологічно і економічно найбільш потужними світовими лідерами і визначатимуть хід історії в майбутньому. Тому питання розвитку штучного інтелекту має стратегічне значення для кожної країни та людства в цілому.

Враховуючи технічний і економічний потенціал та суспільне значення технологій штучного інтелекту, вони не можуть залишатися поза увагою держави. Тому рано чи пізно державі доведеться регулювати їх розвиток і застосування за допомогою наявних у неї інструментів, в першу чергу за допомогою права. В свою чергу, в правовій площині суспільні відносини, пов'язані з штучним інтелектом, можуть бути предметом правового регулювання як публічного, так і приватного права. Отже, з правової точки зору важливо зрозуміти, які з цих суспільних відносин стосуються публічного інтересу і мають бути регламентовані нормами публічного права, а які з них стосуються інтересів насамперед приватних осіб і мають бути врегульовані нормами приватного права. При цьому варто акцентувати увагу саме на інструментах приватно-правового регулювання суспільних відносин щодо штучного інтелекту, враховуючи те, що відповідні технології сьогодні розробляються і застосовуються насамперед в приватному секторі економіки та є переважно комерційними проектами, спрямованими в першу чергу на отримання прибутку та задоволення потреб та інтересів широкого кола суб'єктів приватного права (суб'єктів господарювання та споживачів). Саме методологія приватного права, як відзначає Р. Майданик, відображає специфіку суб'єктивних цивільних прав та інтересів, їх співвідношення з публічними правами й інтересами, що зумовлює особливості застосування або й наявність невідомих публічним правам методів, принципів і правових конструкцій [2].

Хоча про штучний інтелект поки що говорять переважно як про майбутнє, вже сьогодні ми маємо справу з першими проявами цього феномену у реальному житті. Так, наприклад, під час пошуку інформації в Google або будь-якій іншій сучасній пошуковій системі користувач отримує рекомендації, які допомагають уточнити пошуковий запит. Такий механізм надання підказок, як правило, має в своїй основі алгоритми штучного інтелекту, які аналізують попередні пошукові запити відповідного користувача і на основі цього аналізу пропонують персоналізовані рекомендації.

Штучний інтелект також широко використовується в соціальних мережах. Так, Facebook використовує алгоритми штучного інтелекту для верифікації користувачів по обличчю, а також пропонування їм різної інформації на основі аналізу їх інтересів. Twitter застосовує штучний інтелект для виявлення у дописах користувачів ознак тероризму, ненависті та образ [3].

Вражаючими є досягнення штучного інтелекту у сфері охорони здоров'я. Так, наприклад, система Watson від IBM здатна діагностувати серцеві хвороби краще, ніж кардіологи. Так само алгоритми штучного інтелекту можуть виявляти захворювання органів зору не гірше за лікарів [4].

Серед перспективних технологій штучного інтелекту, які сьогодні проходять стадію випробувань, можна виділити технології автономного водіння транспортних засобів. Найбільш відомі приклади включають в себе автономні автомобілі (автомобілі з автопілотом) Motional, Refraction AI, Optimus Ride, Waymo, nuTonomy, AutoX, Drive.ai, Zoox [5].

На даний час технології штучного інтелекту перебувають на початковій стадії свого розвитку. Технології штучного інтелекту, які ми можемо бачити сьогодні, відносяться до так званого “Artificial Narrow Intelligence (ANI)” або “Weak AI” (“вузький штучний інтелект”, “слабкий штучний інтелект”). Це лише перша із трьох стадій розвитку штучного інтелекту, на якій системи штучного інтелекту запрограмовані виконувати лише окремі конкретні завдання, наприклад, грати в шахи, розпізнавати мову або робити переклад. Далі має слідувати стадія “Artificial General Intelligence (AGI)”, також відома як “Strong AI” (“штучний загальний інтелект”, “сильний штучний інтелект”), на якій машинний інтелект буде здатний розуміти і вчитися вирішувати інтелектуальні завдання на рівні людського інтелекту. Врешті-решт, на третій стадії розвитку штучного інтелекту “Artificial Super Intelligence (ASI)” (“штучний супер інтелект”), інтелект машин перевищить інтелект людини у всіх його проявах – починаючи від здатності до творчості, закінчуючи загальним інтелектом і здатністю до вирішення конкретних проблем. На цій стадії машини вже матимуть інтелект вищий, ніж у найрозумніших людей [6].

Попри те, що на даний час ми маємо справу з так званим “слабким штучним інтелектом” і не повною мірою розуміємо всі потенційні можливості штучного інтелекту на більш високих стадіях його розвитку, вже сьогодні можна побачити цілий ряд викликів, які стоять або невдовзі постануть перед людством, державами, правовими системами. До таких викликів найчастіше відносять недостатню прозорість та контрольованість алгоритмів штучного інтелекту; вразливості кібербезпеки; негативний вплив на ринок праці та працюючих; проблеми інтелектуальної власності; проблеми захисту персональних даних та приватності особи; відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом тощо [7]. Звісно, не всі проблеми, обумовлені розвитком штучного інтелекту, стосуються права, а ті з них, які мають правовий аспект, не завжди можна вирішити за допомогою приватно-правових засобів.

Серед тих викликів штучного інтелекту, які стосуються приватного права, можна виокремити питання правосуб’єктності систем, в основі яких лежить штучний інтелект; проблеми відповідальності за шкоду, спричинену системами, що використовують штучний інтелект; проблеми укладення та виконання договорів за участі штучного інтелекту; проблеми інтелектуальної власності на результати творчості автономних систем штучного інтелекту [8].

Штучний інтелект здатен не тільки докорінно змінити технологічний уклад сучасного суспільства, а й поставити новітні фундаментальні питання правового характеру. З точки зору методології приватного права найбільш глобальні наслідки може мати сучасна полеміка щодо визнання правосуб’єктності робото-технічних систем із штучним інтелектом.

Сама постановка питання про визнання правосуб’єктності чогось іншого, крім мислячої істоти, тобто людини, викликає як мінімум подив у переважної більшості юристів. Традиційно теорія права говорить про те, що лише людина або певна спільнота людей здатна мати та реалізовувати права та обов’язки, бути учасником правовідносин. Отже, правосуб’єктність може бути притаманна лише людині або певній спільноті (організації) людей. Даний постулат теорії права сприймається всіма як аксіома і не ставиться ніким під сумнів. Точніше сказати, не ставився до появи сучасних високоінтелектуальних і автономних робото-технічних систем.

В останні роки в зарубіжній юридичній літературі цілком серйозно обговорюється можливість визнання правосуб’єктності роботів, наділених штучним інтелектом [7]. Значного імпульсу цій дискусії додала Резолюція Європейського Парламенту від 16 лютого 2017 року з рекомендаціями для Комісії ЄС щодо правил цивільного права для робототехніки. В цій резолюції пропонується в довгостроковій перспективі створити спеціальний правовий статус для роботів для того, щоб хоча б найбільш складні автономні роботи мали статус “електронних осіб”, відповідальних за відшкодування спричиненої ними шкоди, а також можливо застосовувати “електронну правосуб’єктність” у випадках, коли роботи приймають автономні рішення або іншим чином незалежно взаємодіють з третіми особами [9].

Такий статус дозволив би роботам мати власну страховку і відповідати за шкоду, якщо вони вийдуть з-під контролю і почнуть завдавати шкоду людям або майновим відносинам. Прибічники цього підходу, до яких належать насамперед виробники відповідних робото-технічних систем та афілійовані з ними особи, стверджують, що ця пропозиція має практичний сенс. На їх думку правосуб'єктність не перетворить роботів на віртуальних людей, які можуть одружуватися або користуватися іншими благами, які дають права людини. Натомість, це поставило б їх на один рівень з корпораціями, які вже давно мають статус “юридичних осіб” і це визнається судами у всьому світі. У цьому зв'язку Стефанія Лючетті зазначає, що сучасна модель правового регулювання, коли виробник, власник або вони обидва разом несуть відповідальність має відмерти в епоху повністю автономних роботів, а ЄС варто надати роботам певну правосуб'єктність, подібну до тої, яку мають компанії [10]. Таким чином складається враження, що прибічники визнання електронної правосуб'єктності роботів натякають на необхідність чергової ітерації теорії фікції, на цей раз по відношенню до робото-технічних систем.

Водночас серед прибічників визнання електронної правосуб'єктності робото-технічних систем зустрічаються й ті, хто допускають надання роботам громадянства [7, 11]. Незважаючи на всю дивовижність такої пропозиції, в ній є певне раціональне зерно, якщо допустити існування електронної правосуб'єктності роботів, тобто існування так званих електронних осіб. Так, наприклад, що якщо така електронна особа укладатиме договори, що технічно цілком можливо вже сьогодні за допомогою, зокрема смарт-контрактів, виникне питання юрисдикції, що має поширюватися на ці контракти. За таких умов визначення громадянства так званих електронних осіб було б логічним кроком.

Серед аргументів, що висувуються на підтримку електронної правосуб'єктності роботів зі штучним інтелектом, також заслуговує на увагу думка про те, що в умовах, коли позивачу неможливо або занадто дорого встановити особу, яка контролює ризики, що походять від продуктів або послуг на основі штучного інтелекту, краще мати заздалегідь визначену особу, яка нестиме відповідальність перед потерпілим. Це може бути актуально, коли продукт або послуга на основі штучного інтелекту створюється або надається за участі багатьох осіб, які створюють, навчають, керують та надають інші необхідні послуги щодо штучного інтелекту (як, наприклад, експертні системи, що використовуються в консалтингу), які важко відділити одні від одних та виділити одну конкретну відповідальну особу [12]. Зазначена позиція не позбавлена певного прагматизму. Щонайменше з мотивацією зазначеної пропозиції можна погодитися. Однак, у цьому зв'язку виникає інше питання – чому для того, щоб заздалегідь визначити особу, відповідальну за шкоду, яку може спричинити робото-технічна система на основі штучного інтелекту, потрібно створювати так звану “електронну особу”. Чому б, наприклад, не покласти таку відповідальність на вже давно існуючих у правовому полі осіб?

З іншого боку, ідея визнання електронної правосуб'єктності роботів, що використовують штучний інтелект, має чимало противників, які висловлюють свої застереження. Так, у 2018 році 156 експертів з питань штучного інтелекту, зокрема фахівців з комп'ютерних наук, вчених-юристів та керівників корпорацій, з 14 європейських країн звернулися з листом до Європейської Комісії, в якому висловили застереження, що визнання правосуб'єктності роботів було б недоцільним з правової та етичної точки зору. Так, наприклад, Ноел Шаркі – професор з питань штучного інтелекту та робототехніки Університету Шефїлд, у цьому зв'язку зазначив, що, намагаючись визнати правосуб'єктність роботів, виробники хочуть зняти з себе відповідальність за дії їх машин із штучним інтелектом. Так само, Наталі Нейвжанс професор права зазначає, що визнання правосуб'єктності роботів ліквідує відповідальність виробників [10]. Зазначені точки зору далеко не безпідставні, зважаючи на ті комерційні інтереси, які присутні в індустрії штучного інтелекту. Так, за даними International Data Corp. (IDC) до 2024 року сукупний дохід ринку штучного інтелекту може перевищити 500 мільярдів доларів, демонструючи середні темпи зростання 17.5 % річних в останні п'ять років [13].

Як бачимо, ідея визнання електронної правосуб'єктності роботів зі штучним інтелектом

має як своїх прихильників, так і противників. Наявні аргументи як за, так і проти створення у правовому полі так званих “електронних осіб”. Відтак, виникає питання як краще підійти до вирішення цієї дилеми з точки зору методології приватного права.

З методологічної точки зору важливо виділити основні фактори, які впливатимуть на вибір оптимального варіанту вирішення піднятої проблеми. Такими факторами або щонайменше основними із них можна вважати співвідношення інтересів учасників приватно-правових відносин, так чи інакше причетних до розробки, впровадження та використання робото-технічних систем на основі штучного інтелекту, а також технічну готовність таких систем стати учасниками приватно-правових відносин.

Якщо говорити про інтереси учасників приватно-правових відносин щодо штучного інтелекту, то у випадку розробників та операторів робото-технічних систем вони цілком зрозумілі і зводяться до бажання обмежити свою майнову відповідальність або перекласти її на так званих “електронних осіб”. З іншого боку, інтереси користувачів таких систем полягають в тому, щоб насамперед запобігти шкоді від цих систем для життя, здоров'я та майна, а у разі, якщо вона завдана – своєчасно отримати максимально можливу компенсацію. Якщо співставити ці інтереси, то виявляється, що визнання електронної правосуб'єктності та створення електронних осіб в цілому не суперечить ідеї створення простого механізму компенсації шкоди, завданої робото-технічними системами на основі штучного інтелекту, за умови, що такі електронні особи будуть забезпечені відповідними грошовими фондами. В цьому плані узгодити інтереси розробників і операторів робото-технічних систем з інтересами їх користувачів в принципі можливо. Однак, в такому випадку виникає інший ризик для інтересів користувачів – покладення відповідальності на так званих електронних осіб може стимулювати безвідповідальне ставлення розробників і операторів цих систем до їх безпечності. В такому випадку матиме місце протиріччя із фундаментальним інтересом користувачів – запобігти шкоді від роботи технічних систем.

Оцінюючи технічну готовність робото-технічних систем бути учасниками приватно-правових відносин, слід знову ж таки відмітити, що на сучасному етапі ми маємо справу з першою стадією розвитку штучного інтелекту, який може ефективно вирішувати окремі завдання, але ще не володіє загальним інтелектом як людина. З огляду на це, було б методологічно невірно говорити про електронну особу та фізичних і юридичних осіб (розуміючи під юридичними особами певні спільноти (організації) людей) як про категорії одного порядку. Іншими словами, на даний момент досить важко уявити електронних осіб в якості повноправних учасників приватно-правових відносин.

Водночас потрібно розуміти, що з часом штучний інтелект досягне другої стадії свого розвитку “Artificial General Intelligence (AGI)”, тобто стадії штучного загального інтелекту, і зрівняється з людським. За таких умов перспектива появи і функціонування в правовому полі електронних осіб виглядає достатньо вірогідною.

Ще більш вірогідною перспектива появи електронних осіб виглядатиме після досягнення третьої стадії розвитку штучного інтелекту “Artificial Super Intelligence (ASI), тобто стадії штучного супер інтелекту, який перевищуватиме розум людини. Разом з тим, не потрібно забувати, що штучний супер інтелект може становити екзистенціальну загрозу для людства. Так, за словами відомого вченого Стівена Хокінга: “повноцінний розвиток штучного інтелекту може означати кінець людства” [14].

Якщо ж говорити про приватно-правові відносини за участі роботів в якості електронних учасників таких правовідносин на стадії штучного супер інтелекту, можна цілком обґрунтовано припустити, що в таких правовідносинах інтелектуально слабшою стороною виступатиме людина. За таких умов з методологічної точки зору було б доцільно заздалегідь обмежити правосуб'єктність електронних осіб з метою захисту інтересів слабших учасників приватно-правових відносин. Таким чином електронна правосуб'єктність у разі її визнання на законодавчому рівні має бути лише обмеженою і не може бути однаковою за обсягом із правосуб'єктністю фізичних осіб.

Проблема визнання електронної правосуб'єктності робото-технічних систем зі штучним

інтелектом безпосередньо пов'язана проблемою відповідальності за шкоду, спричинену такими системами.

Чинне законодавство України, так само як і законодавство інших країн, поки що не містить спеціальних норм, що регулюють відповідальність за шкоду, спричинену роботами зі штучним інтелектом. Натомість, в цій сфері діють загальні правила цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Виходячи з положень ст.1187 Цивільного кодексу України [15]. Так, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Отже, цивільно-правову відповідальність за шкоду, спричинену роботом зі штучним інтелектом повинна нести особа, яка володіє цим роботом.

Разом з тим, потрібно мати на увазі, що зазначені норми про відповідальність були розроблені задовго до появи робототехніки і штучного інтелекту. Вони були розраховані на людей, які управляють технічними пристроями без будь-яких ознак власного мислення. Механізм правового регулювання завжди був налаштований таким чином, щоб впливати на людину як свідому розумну істоту, яка має певні уявлення про добро і зло і завдяки цьому може сприймати правові настанови та коригувати свою поведінку відповідно до них [16]. Виходячи з цієї логіки і відповідальність за шкоду має нести розумна істота, яка приймає ті чи інші рішення стосовно об'єктів підвищеної небезпеки.

Ситуація виглядає по-іншому, коли у правовідносинах крім людини як розумної істоти (юридичної особи як певної організації людей) власні рішення можуть прийматися також певними технічними пристроями, наділеними штучним інтелектом. При цьому необхідно розуміти, що шкода спричиняється хибними рішеннями самої робото-технічної системи, а не людини, яка за неї відповідає згідно закону. Людина, яка відповідає за робота зі штучним інтелектом, наприклад, його оператор, скоріше за все, навіть не розуміє в повній мірі, які рішення може прийняти штучний інтелект, що здатний самостійно навчатися і змінювати алгоритми своєї роботи.

Таким чином, виникає питання – чи було б вірно з методологічної точки зору застосовувати до правовідносин щодо відшкодування шкоди, завданої роботом зі штучним інтелектом, класичний підхід до відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, закріплений у ст.1187 Цивільного кодексу України, враховуючи те що зазначений підхід розрахований на розумну людину, а не на розумну річ, що становить підвищену небезпеку, при тому, що людина може бути навіть не здатна повністю контролювати таку розумну річ? Скоріше за все, відповідь на це питання буде – ні. Необхідно визнати, що чинне цивільне законодавство України, так само як і цивільне законодавство інших країн, поки що не готові адекватно регулювати зазначені суспільні відносини. Універсальної, науково обгрунтованої відповіді на цю проблему поки що немає.

Разом з тим, є спроби запропонувати якщо не методологічно вивірене, то хоча б практично прийнятне рішення. Так, наприклад, Європейський парламент бачить вирішення цієї проблеми у встановленні обов'язкової схеми страхування для виробників та власників робото-технічних систем, подібної до страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Крім того, допускається обмежена відповідальність виробників, програмістів та власників роботів, якщо вони зроблять внесок до спеціального компенсаційного фонду або скористаються страхуванням для відшкодування шкоди, завданої роботами [8]. Можливо саме такий гібридний підхід, що поєднує обмежену відповідальність виробника і власника (оператора) робото-технічної системи з інструментами страхування цивільно-правової відповідальності, і є оптимальним в сучасних умовах, коли важко або взагалі неможливо встановити особу, винну у спричиненні шкоди.

Попри ризики спричинення шкоди роботами зі штучним інтелектом не варто сприймати штучний інтелект виключно в темних кольорах, адже він може надати чимало переваг, наприклад, у сфері договірної роботи. Так, наприклад, вже сьогодні штучний інтелект

здатний працювати з шаблонами договорів, розпізнавати стандартні договірні умови, пропонувати альтернативні варіанти цих умов, отримувати необхідні дані з договорів та ін. Завдяки системам управління контрактами, що працюють на основі штучного інтелекту, компанії можуть суттєво вдосконалити договірну роботу, зокрема швидше переглядати договірні умови, краще організовувати великі обсяги інформації, що міститься в контрактах, зменшити вірогідність договірних спорів тощо. Штучний інтелект можна також використовувати в процесі ведення переговорів щодо укладення договорів та для організації їх виконання. Невдовзі штучний інтелект зможе також аналізувати дані, що містяться у договорах, та пропонувати сторонам найкращі можливі договірні умови [8].

Останнім часом все більшого поширення набувають смарт контракти, під якими розуміють договори, виконання яких автоматизовано завдяки відповідному комп'ютерному коду (програмному забезпеченню), що контролює фізичні або цифрові об'єкти, необхідні для виконання договору. Приладом цього є, наприклад, банківське програмне забезпечення, яке автоматично перераховує кошти, обумовлені договором, якщо його умови виконані [17].

Сучасні смарт контракти, як правило, працюють на основі технології блокчейн. В експертному середовищі прогнозують поєднання технологій блокчейну та штучного інтелекту, що дасть додатковий стимул для подальшого розвитку і поширення смарт контрактів. Штучний інтелект і блокчейн розглядають як взаємодоповнюючі синергетичні технології для цифрового бізнесу. Тоді як штучний інтелект допомагає нам оцінити, зрозуміти та прийняти рішення, блокчейн допомагає перевірити, виконати та зареєструвати. При цьому, як методи машинного навчання “machine learning” (ML), які на сьогоднішній день є найбільш розвиненою частиною штучного інтелекту, допомагають знайти нові можливості та вдосконалити процес прийняття рішень шляхом прогнозування та обробки великих масивів даних, розумні контракти на основі блокчейн можуть автоматизувати перевірку (підтвердження) транзакцій, забезпечуючи незмінність, безпечність та децентралізований доступ до даних [18]. Крім того, штучний інтелект може бути корисним для подолання деяких проблем, пов'язаних із смарт контрактами, зокрема для виявлення помилок, недоліків та незаконних практик під час укладення смарт контрактів. Поряд із машинним навчанням ще одним напрямом розвитку штучного інтелекту є обробка природної мови “natural language processing” (NLP). Розвиток NLP є необхідним для того, щоб штучний інтелект (машинне навчання у поєднанні з обробкою природної мови (ML + NLP) розкрив свій справжній потенціал і зміг аналізувати не тільки смарт контракти, а й “традиційні” договори, відповідне законодавство та судову практику, а також аналізувати наміри сторін [18].

Як бачимо, штучний інтелект у поєднанні з іншими цифровими технологіями не тільки спрощує процес укладення та виконання договорів, а й поступово замінює собою в цьому процесі людину. З часом комп'ютерні системи на основі штучного інтелекту самостійно прийматимуть рішення щодо укладення договорів, визначатимуть їх умови, укладатимуть договори, забезпечуватимуть та відслідковуватимуть їх виконання. При цьому цілком можлива ситуація, коли такі комп'ютерні системи будуть взаємодіяти одна з одною без участі людини. Виникає закономірне питання – чи готове сучасне договірне право регулювати договірні відносини за участі штучного інтелекту ?

Сучасне договірне право, як і право в цілому, сформувалося на основі розуміння того, що учасниками правовідносин є людина або юридична особа, яка в свою чергу теж є спільнотою людей. Крім того, що людина є розумною істотою, вона має волю і може здійснювати волевиявлення. Як випливає з положень ст.203 Цивільного кодексу України, однією з умов дійсності правочину є відповідність волевиявлення учасника правочину його внутрішній волі (єдність волі і волевиявлення). Традиційно правочин «розглядається як вольовий акт і, отже, повинен володіти всіма характерними йому властивостями, включаючи внутрішню волю (бажання укласти правочин) і волевиявлення (висловлювання цього бажання ззовні тим або іншим способом). Іншими словами, він є необхідною єдністю внутрішньої волі і волевиявлення осіб, вчиняючих правочин».

Хоча штучний інтелект і відрізняється від людського досить суттєво, заперечувати наявність у нього розуму напевно ніхто не зможе. Водночас методологія приватного права вимагає поставити ще одне питання – чи має робот (комп'ютерна система) зі штучним інтелектом власну волю. З точки зору чинного цивільного законодавства це питання є принциповим для того, щоб зрозуміти чи можна вважати договір укладений роботом (комп'ютерною системою) зі штучним інтелектом дійсним, адже якщо немає волі, тоді не може бути єдності волі і волевиявлення.

Якщо відповідь на це питання буде позитивна, тоді цивільне законодавство в цій частині не потребуватиме ніяких змін для того, щоб регулювати договірні відносини за участі штучного інтелекту. Якщо ж відповідь буде негативна, тоді доведеться визнати, що чинне приватне право не готове регулювати такого роду суспільні відносини, а отже його базові підходи вимагають перегляду.

Штучний інтелект може використовуватися не лише для виконання рутинної роботи. Дедалі більшого поширення набуває використання штучного інтелекту для виконання творчих завдань. Здатність до творчості завжди вважалася особливістю людини, яка відрізняє її від інших живих істот. Однак, з появою штучного інтелекту творчість перестає бути суто людською діяльністю. Вже сьогодні штучний інтелект створює картини, сотні яких можна побачити, наприклад, на сайті www.artaigallery.com. На основі штучного інтелекту створено ряд сервісів, які можуть писати вірші, наприклад, Google AI Poetry [19]. Штучному інтелекту сьогодні під силу навіть робити винаходи для створення нових лікарських засобів [20].

Дедалі більша автономність технологій штучного інтелекту піднімає питання про готовність сучасного права інтелектуальної власності до регулювання суспільних відносин щодо результатів творчої діяльності, досягнутих виключно системами зі штучним інтелектом, адже право інтелектуальної власності в його нинішньому вигляді сформувалося на основі ідеї про те, що творцем може бути виключно людина.

З аналізу положень чинного законодавства про інтелектуальну власність випливає, що автономна система зі штучним інтелектом не може вважатися творцем (автором, винахідником), оскільки вона не є людиною. У світлі цього доктор Рейчел Фрі зазначає, що у випадку створення автономною системою штучного інтелекту якогось винаходу у нього не буде правовласника, оскільки технологія штучного інтелекту не може бути власником винаходу... Існуючі норми у сфері інтелектуальної власності не дають відповіді у ситуації, коли права інтелектуальної власності не можуть захистити продукт автономної системи штучного інтелекту. Не розумно і не практично продовжувати такий підхід, коли у створених нематеріальних активів немає правовласника. Ситуація в цілому така сама в багатьох країнах світу [21].

Таким чином, постає питання, як методологічно правильно визначити суб'єкт прав інтелектуальної власності на результати творчості автономних систем штучного інтелекту?

Відповіді на це питання пропонуються різні. Так, наприклад, існує думка про те, що результати творчості штучного інтелекту слід вважати суспільним надбанням. Головна проблема такого підходу у відсутності стимулів здійснювати інвестиції у нові розробки [22].

Водночас висловлюються пропозиції прирівняти автономні системи штучного інтелекту до юридичних осіб, закріпивши за ними певні права інтелектуальної власності [21]. Така пропозиція нагадує дискусію про “електронних осіб” та “електронну правосуб'єктність”. Однак, навіть у випадку закріплення за цими системами статусу “юридичних осіб” або “електронних осіб”, що на даний час виглядає малоімовірним, це не вирішить усіх проблем, пов'язаних з правами інтелектуальної власності. Так, юридична особа може володіти майновими правами інтелектуальної власності, але не може бути суб'єктом особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Тому питання, хто є автором твору, створеного штучним інтелектом залишиться відкритим. Що ж стосується статусу “електронних осіб”, то він поки що ніяким чином не конкретизований ані на теоретичному, ані на законодавчому рівні. Тому щодо того чи зможе у майбутньому електронна особа мати особисті немайнові

права інтелектуальної власності і вважатися автором чи винахідником сьогодні можна робити лише теоретичні припущення. І хоча в теорії виключати цього не можна, законодавча практика поки що далека від сприйняття цієї сміливої теорії.

Цікавою є думка про те, що автономні системи штучного інтелекту повинні мати статус подібний до статусу дитини [21]. В такому разі сама система штучного інтелекту матиме особисті немайнові права інтелектуальної власності, а майнові права інтелектуальної власності здійснюватимуться фізичною чи юридичною особою, яка контролює цю систему. Даний підхід здається досить прагматичним, хоча з іншого боку також вимагає створення певного штучного правового статусу для систем штучного інтелекту, що знову нагадає теорію фікції та “електронних осіб”.

Врешті-решт, можна закріпити усі права інтелектуальної власності на результати творчості автономних систем штучного інтелекту за особами, які створили ці системи. Із суто техніко-юридичної точки зору цей підхід здається найпростішим. Проте, з методологічної точки зору він є не зовсім послідовним, адже ігнорує ряд істотних обставин. Справа в тому, що системи штучного інтелекту здатні продукувати нові результати творчості завдяки машинному навчанню, яке, в свою чергу, використовує величезні обсяги інформації. Так, наприклад, для того щоб штучний інтелект почав малювати свої картини потрібно, щоб він спочатку вивчив тисячі картин, створених людьми. Звідси виникає питання – чому всіма правами інтелектуальної власності на результати творчості системи штучного інтелекту повинні володіти лише її розробники, а не всі ті хто створював твори, на основі яких ця система навчалася? Або в якій мірі, в якому співвідношенні всі названі особи повинні володіти відповідними правами?

Водночас, якщо виходити з того, що всі права інтелектуальної власності на результати творчості автономної системи штучного інтелекту належать особам, які створили таку систему, було б логічним припустити, що відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб, допущені цією системою, також мають нести її розробники. Так, наприклад, якщо в процесі машинного навчання автономна система штучного інтелекту протиправно використовує твори, знайдені в мережі Інтернет в закритих базах даних, відповідати за ці порушення прав інтелектуальної власності мають особи, які створили відповідну систему штучного інтелекту. Однак, чи було б методологічно вірно покласти відповідальність за такі порушення на осіб, які створили систему автономного штучного інтелекту, якщо система діяла самостійно, не отримуючи для протиправних дій жодних інструкцій від своїх творців?

Як бачимо, найпростіший і, здавалося б, найбільш прийнятний з практичної точки зору шлях вирішення проблеми наштовхується на низку методологічних питань, відповідей на які поки що немає.

Узагальнюючи сказане, необхідно констатувати, що поява та розвиток штучного інтелекту не тільки створюють нові можливості у всіх сферах суспільного життя, а й ставлять перед державою і правом, зокрема приватним правом чимало проблем. Деякі з них носять фундаментальний характер і вимагають ретельного опрацювання на науково-методологічному рівні. Так, наприклад, питання про те, чи слід надавати автономним робото-технічним системам зі штучним інтелектом власну “електронну правосуб’єктність” та визнавати за ними статус “електронних осіб” подібних до юридичних осіб – це суттєва теоретико-правова дилема для сучасного приватного права. Спроби її осмислення і вирішення на науково-методологічному рівні цілком можуть перерости у ще одну теорію фікції і матимуть далекосяжні наслідки як теоретичного, так і практичного характеру.

Від того, як буде вирішена зазначена фундаментальна проблема залежать не тільки традиційні теоретичні уявлення про суб’єктів правовідносин, а й вирішення інших проблем, які мають переважно прикладне значення, зокрема врегулювання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану робото-технічними системами зі штучним інтелектом, особливості укладення та виконання договорів з залученням штучного інтелекту, належність прав інтелектуальної власності на результати “творчої діяльності” автономних систем

штучного інтелекту та ін. Вирішення цих практичних проблем також вимагає належного методологічного опрацювання для того, щоб ті зміни в законодавстві, які потягне за собою вживлення у суспільство систем штучного інтелекту, стали органічною частиною правового поля України.

Посилання:

1. Irving Wladawsky-Berger (2022) The Impact of Artificial Intelligence on the World Economy. URL: <https://www.wsj.com/articles/the-impact-of-artificial-intelligence-on-the-world-economy-1542398991>.
2. Майданик Р. (2019) Вчення про методологію приватного (цивільного) права України. Загальні положення. Право України. № 1. С. 58.
3. Aayushi Johari (2022) AI Applications: Top 10 Real World Artificial Intelligence Applications. URL: <https://www.edureka.co/blog/artificial-intelligence-applications>.
4. Chiara Longoni, Carey K. Morewedge (2019) AI Can Outperform Doctors. So Why Don't Patients Trust It? URL: <https://hbr.org/2019/10/ai-can-outperform-doctors-so-why-dont-patients-trust-it>.
5. Alyssa Schroer (2022) Artificial Intelligence in Cars Powers an AI Revolution in the Auto Industry. URL: <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-automotive-industry>.
6. Vikita Padaliya (2022) Decoding Artificial Intelligence. URL: <https://medium.com/decoding-artificial-intelligence/decoding-artificial-intelligence-8ed154f49c7>.
7. Rowena Rodrigues (2020) Legal and human rights issues of AI: Gaps, challenges and vulnerabilities. Journal of Responsible Technology. № 4. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2020.100005>.
8. Mina Krzysnik (2022) The Legal Challenges of Artificial Intelligence. URL: <https://www.iuricorn.com/the-legal-challenges-of-artificial-intelligence>.
9. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0051>.
10. Janosch Delcker (2022) Europe divided over robot 'personhood'. URL: <https://www.politico.eu/article/europe-divided-over-robot-ai-artificial-intelligence-personhood>.
11. Jaynes T, L (2020) Legal personhood for artificial intelligence: citizenship as the exception to the rule. AI & SOCIETY, 35(2), 343-35.
12. Artificial Intelligence and Civil Liability (2020). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/621926/IPOL_STU\(2020\)621926_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/621926/IPOL_STU(2020)621926_EN.pdf).
13. Giovanni Moreano (2022) Investing in artificial intelligence (AI): A beginner's guide. URL: <https://www.bankrate.com/investing/investing-in-artificial-intelligence-ai>.
14. Kelsey Piper (2018) The case for taking AI seriously as a threat to humanity. URL: <https://www.vox.com/future-perfect/2018/12/21/18126576/ai-artificial-intelligence-machine-learning-safety-alignment>.
15. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
16. Бурило Ю. П. (2017) Правове регулювання електронного бізнесу: виклики штучного інтелекту. Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Харків, м. Київ, 20 жовтня 2017 р.) / ред. кол.: С.В. Глібко, О.Д. Крупчан, С.А. Бука. С.145-149.
17. Max Raskin (2018) The Law and Legality of Smart Contracts. URL: <https://www.ilsa.org/ILW/2018/CLE/Panel%20%2311%20-%20THE%20LAW%20AND%20LEGALITY%20OF%20SMART%20CONTRACTS%201%20Georgetown%20Law%20Technology%20Rev...pdf>.
18. Maria Luisa (2020) Mena Duran Does the future of smart contracts depend on artificial intelligence? . URL: <https://www.thetechnolawgist.com/2020/12/07/does-the-future-of-smart-contracts-depend-on-artificial-intelligence>.
19. Poem Generators (2022). URL: <https://www.writerswrite.com/poetry/poem-generators>.
20. Jane Wakefield (2022) Artificial intelligence-created medicine to be used on humans for first time. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-51315462>.
21. Rachel Free (2022) Artificial Intelligence – Question of Ownership. URL: <https://cms.law/en/int/publication/artificial-intelligence-questions-of-ownership>.
22. Faruk Yamankaradeniz (2022) Artificial Intelligence And Intellectual Property Rights. URL: <https://www.mondaq.com/turkey/patent/1134652/artificial-intelligence-and-intellectual-property-rights>.

Статтю було подано	01.11.2022	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	15.11.2022	The article was revised
Статтю було прийнято	25.11.2022	The article was accepted